

Institut Pamięci Narodowej

Informacja dotycząca problematyki mniejszości narodowych i etnicznych podejmowanych w ramach działalności Instytutu Pamięci Narodowej w okresie od 1 stycznia 2013 do 31 grudnia 2014 roku*

Problematyka mniejszości narodowych stanowi od wielu lat jeden z wyraźnie wyodrębnionych kierunków działalności prowadzonych przez Instytut Pamięci Narodowej. Wyrazem tego są przeprowadzone przedsięwzięcia o charakterze edukacyjnym, popularyzatorskim, naukowym, badawczym oraz śledczym. Są one związane z zakresem tematycznym działań bieżących Instytutu Pamięci, obranych kierunków badawczych oraz przypadającymi w danym roku rocznicami wydarzeń historycznych. Tematyka mniejszości narodowych pojawia się zarówno jako temat samoistny, jak i część szerszych działań. Większość aktywności skupia się głównie wokół problematyki holocaustu i stosunków polsko-żydowskich oraz polsko-ukraińskich, podejmowane są także działania związane z problematyką mniejszości niemieckiej, białoruskiej, kaszubskiej, litewskiej, romskiej i tatarskiej.

Działania prowadzone są w ramach trzech głównych pionów Instytutu Pamięci Narodowej, tj. pionu edukacyjnego (Biuro Edukacji Publicznej), pionu archiwalnego (Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów) oraz pionu śledczego (Główna Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu).

I. Badania naukowe i działalność edukacyjna

1. Działania naukowe

Od połowy pierwszej dekady XXI w. funkcjonuje w ramach IPN program badawczy, który ma status Centralnego Projektu Badawczego pn. *Aparat bezpieczeństwa wobec mniejszości narodowych, etnicznych oraz cudzoziemców*. Koordynatorem tego projektu

---

* Wystąpienie przygotowane przez IPN na posiedzenie Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych z dnia 8 października 2014 roku. Tekst został dostarczony redakcji przez IPN. Zgodę na jego publikację wydała Zastępca Prezesa IPN Pani Agnieszka Rudzińska.

jest obecnie dr hab. Jarosław Syrnyk z Oddziału IPN we Wrocławiu. Bierze w nim udział ogółem 15 osób, w większości z IPN (dr hab. prof. UG Grzegorz Berendt, dr hab. prof. UG Igor Hałagida, dr Joanna Hytrek-Hryciuk, mgr Sebastian Rosenbaum; dr Magdalena Semczyszyn, dr hab. Krzysztof Sychowicz, dr Mariusz Zajączkowski, mgr Marta Superson-Haładaj, mgr Izabela Kubasiewicz), ale także spoza Instytutu (dr Arkadiusz Słabig, prof. dr hab. Grzegorz Strauchold, dr hab. Bożena Szaynok, dr Piotr Krzyżanowski, mgr Arkadiusz Piotrowski).

Aktualnie priorytetowym kierunkiem działalności zespołu jest przygotowanie syntezy pod roboczym tytułem *Aparat bezpieczeństwa wobec mniejszości narodowych (1944-1957)*. Projekt ten ma zostać zrealizowany do 2016 r. Jego redaktorami są Jarosław Syrnyk i Igor Hałagida. Publikacja liczyć będzie ok. 450-500 stron maszynopisu, bez indeksów. Znajdą się w niej: rozdział wprowadzający na temat polityki narodowościowej i innych kontekstów związanych z przedmiotowym zagadnieniem (autor: Jarosław Syrnyk, ok. 30-40 stron maszynopisu); rozdział poświęcony działaniom UB wobec ludności niemieckiej, który będzie liczyć ok. 100-120 stron maszynopisu; składać się nań będą: wprowadzenie (autor: Grzegorz Strauchold), część poświęcona Górnemu Śląskowi (Sebastian Rosenbaum), część poświęcona Dolnemu Śląskowi (Joanna Hytrek-Hryciuk), część poświęcona Pomorzu i tzw. Ziemi Lubuskiej; część poświęcona Warmii, Mazurom (Grzegorz Strauchold); rozdział dotyczący analogicznych działań wobec ludności żydowskiej; ma liczyć ok. 80-100 stron maszynopisu (autorki: Bożena Szaynok, Magdalena Semczyszyn); rozdział „ukraiński” (autorzy: Igor Hałagida, Mariusz Zajączkowski) – ok. 80-100 stron maszynopisu; rozdział „białoruski” (autor: Krzysztof Sychowicz), ok. 60 stron; rozdział „grecko-macedoński” (autorka: Izabela Kubasiewicz), ok. 40-60 stron; rozdział dotyczący pozostałych mniejszości (ok. 40 stron), w tym: Litwinów, Tatarów, Rosjan, Słowaków, Czechów, Romów – koordynacja Jarosław Syrnyk, fragment o Tatarach będzie napisany przez Arkadiusza Piotrowskiego, a o Romach przez dra Piotra Krzyżanowskiego (w trakcie uzgodnień). Ustalono ramy wewnętrzne poszczególnych rozdziałów (chodzi o zachowanie spójności tomu); rozdziały powinny zawierać: wizytówkę grupy, konteksty funkcjonowania; odniesienie się do kluczowych tez z rozdziału ogólnego (rola partii, rola czynnika sowieckiego itd.); struktury zajmujące się daną grupą narodowościową (bez szczegółowych biogramów, koncentracja na najważniejszych decydentach w centrali i w terenie); kierunki działań (ale bez szczegółowego referowania każdego rozpracowania), oszacowanie skali działań, liczby informatorów, charakterystyka kluczowych współpracowników; ocena skutków działań UB.

Oprócz syntezy przygotowywane są autorskie opracowania o charakterze monograficznym, w tym: *Polskie szlaki Brichy. Nielegalna emigracja Żydów z 1944-1947* (autorka: Magdalena Semczyszyn); *Bezpieka wobec autochtonów* (autor: Grzegorz Strauchold),

maszynopis ma być gotowy do recenzji w listopadzie 2014 r.; *Po linii nacjonalizmu ukraińskiego 1945-1957* (autor: Arkadiusz Słabig), termin przekazania maszynopisu 2015 r.; *Nacjonaści białoruscy* (autor Krzysztof Sychowicz), maszynopis po recenzjach II połowa 2015 r., wyd. pocz. 2016; monografia dotycząca ludności greckiej (autorka: Izabela Kubasiewicz) – nastąpiła korekta terminu (pierwotnie: poł. 2015 r.). Ponadto w trakcie przygotowań redakcyjnych znajduje się obecnie *Wybór źródeł dotyczących zagadnienia „nacjonalizmu ukraińskiego”* w opracowaniu dra Arkadiusza Słabiga, a także tomy pokonferencyjne – *Materiały z konferencji „greckiej”* – pod red. Magdaleny Semczyszyn i *Materiały z konferencji „romskiej”* – pod red. Piotra Krzyżanowskiego (tytułu w obu przypadkach robocze).

W ramach CPB planowane jest przeprowadzenie jeszcze w bieżącym roku konferencji nt. tzw. rewizjonizmu zachodniemieckiego (organizatorem ma być Sebastian Rosenbaum). Konferencja ma się odbyć w Katowicach.

Efektom działalności prowadzonej w ramach projektu stało się w 2014 r. wydanie kolejnego tomu materiałów pokonferencyjnych pt. *Między ideologią a socjotechniką. Kwestia mniejszości narodowych w działalności władz komunistycznych – doświadczenie polskie i środkowoeuropejskie*, red. naukowa Magdalena Semczyszyn, Jarosław Syrnyk, Warszawa–Szczecin–Wrocław 2014, 606 ss. Pod koniec 2013 r. została wydana monografia autorstwa Jarosława Syrnyka, *„Po linii” rewizjonizmu, nacjonalizmu, syjonizmu... Aparat bezpieczeństwa wobec ludności niepolskiej na Dolnym Śląsku (1945-1989)*, Wrocław 2013, 310 ss.

Problematyka mniejszościowa stała się przedmiotem wielu opracowań wydanych przez IPN niezależnie od realizowanego, a wspomnianego wcześniej projektu badawczego. Tylko w latach 2012-2013 były to m.in. następujące pozycje:

- Joanna Hytrek-Hryciuk, *„Rosjanie nadchodzą!” Ludność niemiecka a żołnierze Armii Radzieckiej (Czerwonej) na Dolnym Śląsku w latach 1945-1948* (wydanie II poprawione i uzupełnione), Wrocław 2013, 301 ss.;
- Tomasz Bereza, *Wokół Piskorowic. Przyczynek do dziejów konfliktu polsko-ukraińskiego na Zasaniu w latach 1939-1945*, Rzeszów 2013, 384 ss. + 24 ss. wkł. zdj.;
- *Cudzoziemcy w Warszawie 1945-1989. Studia i materiały*, red. Patryk Pleskot, Warszawa 2012, 416 ss. (seria „Warszawa niepokonana”, tom IV);
- *Poland and Ukraine in the 1930s and 1940s. Documents from the Archives of the Secret Services*, wybór i redakcja Jerzy Bednarek, Diana Boyko, Wanda Chudzik, Joanna Karbarz-Wilińska, Serhiy Kokin, Marcin Majewski, Yuriy Shapoval, Łódź–Warsaw–Kiev 2012, 816 ss. + 32 ss.;
- *Duchowni greckokatoliccy i prawosławni w Centralnym Obozie Pracy w Jaworznie (1947-1949). Dokumenty i materiały*, zebrał i oprac. Igor Hałagida, Warszawa 2012, 272 ss.;

- *Mity i stereotypy w dziejach Polski i Ukrainy w XIX i XX wieku*, red. Andrzej Czyżewski, Rafał Stobiecki, Tomasz Toborek, Leonid Zaszkiłniak, Warszawa–Łódź 2012, 496 ss.

Instytut Pamięci Narodowej zorganizował również lub uczestniczył jako współorganizator (także niezależnie od realizowanego projektu badawczego) w wielu konferencjach naukowych poświęconych problematyce narodowościowej. W latach 2012–2014 były to m.in. konferencja pn. „70. rocznica zagłady Romów”, przeprowadzona w Rzeszowie w maju 2014 r.; międzynarodowa konferencja popularnonaukowa „Polska. Majdan. Ukraina” (Zabrze, 3 kwietnia 2014 r.); ogólnopolska konferencja naukowa „Przymusowe osiedlenie Cyganów w Polsce. Pół wieku po zakazie wędrówki 1964–2014” (Gorzów Wlkp., 31 marca 2014 r.); polsko-greckie seminarium naukowe „PRL a wojna domowa w Grecji” (Szczecin, 14 czerwca 2013 r.); konferencja popularnonaukowa „Mniejszości narodowe na Górnym Śląsku w okresie międzywojennym” (Opole, 7 maja 2013 r.); międzynarodowa konferencja naukowa „Władze komunistyczne wobec ludności niemieckiej w Polsce 1945–1989” (Gliwice, 28–29 listopada 2013 r.); konferencja popularnonaukowa „Tragedia Górnośląska jako barometr współczesnego dyskursu o Polakach i Niemcach?” (Opole, 19 kwietnia 2012 r.); międzynarodowa konferencja naukowa „Cudzoziemcy w Warszawie 1945–1989” (Warszawa, 19–20 kwietnia 2012 r.); międzynarodowa konferencja naukowa „Giedroyc i Ukraina” (Warszawa, 17–18 maja 2012 r. – publikacja materiałów z tej konferencji powinna niebawem ujrzeć światło dzienne).

Na odrębne przedstawienie zasługują działania podjęte przez IPN w związku z 70. rocznicą wydarzeń na Wołyniu i Galicji Wschodniej. Oprócz przedsięwzięć o charakterze edukacyjno-popularyzatorskim należałoby tu wymienić wiele konferencji naukowych, których efektem w niektórych przypadkach mają być opracowywane właśnie materiały (np. dot. Wrocławia). Konferencje takie odbyły się m.in. w: Rzeszowie (19–20 września 2013 r.) pn. „Stosunki polsko-ukraińskie 1939–1947. Stan badań i perspektywy badawcze”, Wrocławiu (24 czerwca 2013 r.) pn. „Wołyń 1943 r.”, Warszawie (27–28 czerwca 2013 r.) pn. „Zbrodnia wołyńska – historia, pamięć, edukacja. W przededniu 70. rocznicy”, Przemyślu (8 czerwca 2013 r.), Katowicach (13 czerwca 2013 r.) pn. „W cieniu tragedii wołyńskiej 1943 roku. 70 rocznica mordów Polaków na Kresach Południowo-Wschodnich”, Lublinie (6 lutego 2013 r.) pn. „Wołyń 1943 r. Początek” oraz Krakowie (24 lutego 2012 r.) pn. „Niedokończone msze wołyńskie. Martyrologium duchowieństwa wołyńskiego – ofiar zbrodni nacjonalistów ukraińskich podczas II wojny światowej”.

Tematyką związaną z mniejszościami narodowymi i etnicznymi zajmują się także badacze skupieni w Centralnym Projekcie Badawczym „Zagłada Żydów na ziemiach polskich”, którego koordynatorem jest dr Aleksandra Namysło. W projekcie uczestniczy

12 osób z oddziałów IPN (Białystok, Gdańsk, Katowice, Kielce, Kraków, Lublin, Łódź, Radom, Rzeszów), zatrudnionych zarówno w referatach naukowych, jak i edukacyjnych. Projekt realizowany jest w ramach dwóch ścieżek.

W ramach pierwszej IPN, we współpracy m.in. z Naczelną Dyрекcją Archiwów Państwowych i Instytutem Studiów Strategicznych w Krakowie, prowadzi rejestr Polaków represjonowanych i zamordowanych za pomoc ludności żydowskiej. Tworzony jest on i uzupełniany na bieżąco w wyniku szeroko zakrojonych kwerend w polskich i zagranicznych archiwach, muzeach, literaturze i prasie. Obecnie baza liczy ponad 3 tys. faktów represji, które po wnikliwej weryfikacji i uzupełnieniu zostaną udostępnione na stronie internetowej programu.

Efektami prac prowadzonych w ramach wspomnianego wcześniej projektu IPN jest także kilka publikacji naukowych i popularnonaukowych poświęconych pozytywnym postawom wobec ludności żydowskiej. Warto wymienić tu prace Elżbiety Rączy *Pomoc Polaków dla ludności żydowskiej na Rzeszowszczyźnie 1939-1945* (Rzeszów 2008), czy opracowanie Pawła Knapa „*Jak Ci się uda uratować, pamiętaj*”. *Relacje „Sprawiedliwych” i o „Sprawiedliwych” z województwa zachodniopomorskiego* (Szczecin 2010).

W ramach drugiej ścieżki CPB historycy kontynuowali pracę nad rozprawami doktorskimi: *Struktura i funkcjonowanie administracji żydowskiej getta łódzkiego* (Adam Sitarek) i *Kobieta żydowska w okupowanym Krakowie (1939-1945)*, (Martyna Grądzka). Pracowali również nad monograficznym ujęciem następujących zagadnień: *Żydowska Samopomoc Społeczna* (dr Marcin Urynowicz), *Położenie ludności żydowskiej na Wschodnim Górnym Śląsku w latach 1939-1945* (dr Aleksandra Namysło), *Zagłada Żydów w powiecie gorlickim* (dr Elżbieta Rączy i Michał Kalisz), *Zagłada Żydów wileńskich* (dr Ewa Rogalewska), *Szmul Zygielbojm* (Michał Trębacz), *Zagłada Żydów w dystrykcie krakowskim w latach 1939-1945* (dr Elżbieta Rączy) i *Eksterminacja ludności żydowskiej na Polesiu* (dr hab. Grzegorz Berendt). Jednocześnie w 2013 r. została zawarta umowa z Niemieckim Instytutem Historycznym na przygotowanie polskojęzycznej wersji tomu *Arbeit in den nationalsozialistischen Ghettos*, red. J. Hensel, S. Lehnstaedt, Osnabrück 2013, uzupełnionej o nowe zagadnienia. Planowany termin wydania to 2015 r.

W 2013 r. ukazały się: monografia dr Elżbiety Rączy *Zagłada Żydów holenderskich w KL Auschwitz*, drugie wydanie tomu *Zagłada Żydów na polskiej prowincji* pod red. Adama Sitarka, Michała Trębacza, Ewy Wiatr oraz drugie wydanie pracy Ewy Rogalewskiej *Getto białostockie. Doświadczenia Zagłady – świadectwa literatury i życia*.

W ramach projektu zorganizowano dwie międzynarodowe konferencje naukowe: „Być świadkiem Zagłady». W 70. rocznicę powstania w warszawskim getcie”, Warszawa, 22-23 kwietnia, oraz „Struktury zbrodni. Nowe kierunki badań nad zbrodniami III Rzeszy”, Katowice, 22-23 października.

Jednocześnie rozpoczęły się prace nad przygotowaniem kolejnej międzynarodowej konferencji naukowej „Wokół pomocy dla Żydów w okupowanej Europie”, której współorganizatorami są Centrum Badań nad Zagładą i Żydowski Instytut Historyczny (planowany termin 13-15 listopada 2014 r.).

Działania naukowe podejmuje także Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów (BUiAD), które w 2013 r. wydało (w sprzedaży od 2014 r.) szósty tom rocznika naukowego zatytułowanego „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” (pierwszy ukazał się w czerwcu 2008 r.). Na łamach pisma, w dziale VI. Varia opublikowano tekst historyka spoza IPN Tadeusza Kopysia pt. *Wzrost aktywności mniejszości narodowych w Polsce po przemianach październikowych w 1956 r.*

W ramach prowadzonej współpracy z archiwum Służby Bezpieczeństwa Ukrainy, BUiAD kontynuuje prace nad wspólną polsko-ukraińską serią wydawniczą „Polska i Ukraina w latach trzydziestych-czterdziestych XX w. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych”. Co szczególnie istotne, kolejne tomy serii wydawane są w języku polskim i ukraińskim.

W serii wydawanej od 1998 r. ukazało się osiem tomów, w tym trzy dotyczące problematyki związanej ze społecznością ukraińską w Polsce w czasie II wojny światowej i po jej zakończeniu. W 2006 r. ukazał się tom zatytułowany *Akcja „Wisła” 1947*, natomiast w latach wcześniejszych: *Polacy i Ukraińcy pomiędzy dwoma systemami totalitarnymi 1942-1945*, Warszawa–Kijów 2005, *Przesiedlenia Polaków i Ukraińców 1944-1946*, Warszawa–Kijów 2000.

Obecnie w Samodzielnej Sekcji Badań Archiwalnych i Edycji Źródeł BUiAD trwają prace nad kolejnymi tomami serii dotyczącymi stosunków polsko-ukraińskich, w tym także zagadnień społeczności ukraińskiej w Polsce:

1. Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1944-1950. Likwidacja struktur kierowniczych, t. 9, oprac. J. Bednarek, A. Chrzanowska, W. Chudzik, J. Karbarz-Wilińska, S. Koller, K. Langowski, M. Majewski (zakończenie prac redakcyjnych w 2014 r., a druk książki w 2015 r.).

Najobszerniejszy jak dotąd tom serii (ok. 2 tys. stron) jest poświęcony działaniom polskich i sowieckich komunistycznych organów bezpieczeństwa wobec kierownictwa OUN w Polsce po 1944 r., a także represjom wobec członków OUN i wspierających ich przedstawicieli spośród mniejszości ukraińskiej.

2. Wojska Pograniczne Ukraińskiego Okręgu Wojskowego 1945-1947 wobec AK, NSZ i UPA, t. 12, oprac. J. Bednarek, W. Chudzik, J. Karbarz-Wilińska, M. Majewski.

Tom będzie zawierał dokumenty przede wszystkim zwiadu sowieckich Wojsk Pogranicznych przedstawiające sytuację na granicy, jak również w Polsce, a także dokumenty ukazujące zwalczanie podziemia polskiego i ukraińskiego przez Wojska Pograniczne NKWD/MWD.

W 2010 r. Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów IPN podjęło współpracę naukowo-archiwalną z Centrum Badania Eksterminacji i Ruchu Oporu Mieszkańców Litwy oraz Litewskim Archiwum Specjalnym. W 2014 r. planowane jest skierowanie do składu i łamania I tomu publikacji pt. *Litewskie i polskie podziemie niepodległościowe: lipiec 1944-maj 1945*, red. T. Balbus, M. Chilińska, S. Koller, M. Majewski, P. Niwiński; seria: „Litwini i Polacy pod okupacją sowiecką 1939-1991” (edycja w języku polskim i litewskim). W planach dotyczących kolejnych tomów serii rozważana jest publikacja dotycząca działań komunistycznych organów bezpieczeństwa wobec kontaktów emigracji litewskiej z mniejszością litewską w Polsce. W związku z powyższym trwają obecnie szeroko zakrojone kwerendy archiwalne.

Jedną z pracownic BUiAD, Izabella Kubasiewicz, prowadzi badania nad grecką grupą etniczną w PRL w ramach centralnego projektu Biura Edukacji Publicznej (Aparat bezpieczeństwa wobec mniejszości narodowych i etnicznych oraz cudzoziemców) koordynowanego przez dr. hab. Jarosława Syrnika. Na początku października 2014 r. wygłosi referat dotyczący uchodźców greckich w PRL podczas międzynarodowej konferencji w Salonikach.

Należy również dodać, że we współpracy edytorskiej Samodzielnej Sekcji Badań Archiwalnych i Edycji Źródeł BUiAD i Oddziałowego Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów w Lublinie, w 2011 r. ukazała się drukiem publikacja pracownika Archiwum w Lublinie zatytułowana *Ukraińcy na Lubelszczyźnie w latach 1944-1989*. W książce przedstawiono różne aspekty życia ukraińskiej mniejszości narodowej na Lubelszczyźnie. Szczególnie dużo miejsca poświęcono powojennym wysiedleniom Ukraińców do USRR, akcji „Wisła”, działalności OUN, UPA oraz kwestiom religijnym i kulturalnym.

2. Działania edukacyjne

1. Teki i materiały edukacyjne

W ubiegłych latach wydane zostały teki edukacyjne dotyczące tematyki żydowskiej: „Polacy ratujący Żydów w latach II wojny światowej”, „Zagłada Żydów polskich w czasie II wojny światowej”, „Auschwitz – pamięć dla przeszłości”. Wszystkie teki edukacyjne stanowią pomoc dydaktyczną dla nauczycieli historii i innych przedmiotów humanistycznych i rozsyłane są bezpłatnie do szkół i placówek oświatowych. Każda teka zawiera materiały dla ucznia (słowniczek najważniejszych pojęć i postaci związanych z tematem, kalendarium wydarzeń, materiały źródłowe), materiały dla nauczyciela (scenariusze zajęć, wykaz literatury) oraz karty źródłowe (zdjęcia, dokumenty, plakaty itp.).

W ramach upowszechniania wiedzy związanej z tematyką polsko-ukraińską powstała teka edukacyjna „Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1939-1947” oraz „Kto

tego nie widział, nigdy w to nie uwierzy... Zbrodnie Wołyńska. Historia i pamięć”. Materiały edukacyjne, Warszawa 2013 – materiał edukacyjny dla szkół ponadgimnazjalnych zawierający m.in. opis stosunków polsko-ukraińskich w latach 1918-1945, scenariusze lekcji i relacje świadków dotyczące Zbrodni Wołyńskiej oraz wskazówki dla nauczycieli, jak o tym uczyć.

Temat mniejszości niemieckiej, białoruskiej i tatarskiej także pojawia się w działaniach Biura Edukacji Publicznej IPN – choć sporadycznie. W 2013 r. z inicjatywy Oddziałowego Biura Edukacji Publicznej w Białymstoku powstała teka edukacyjna „Warmia i Mazury w latach 1945-1950. Kształtowanie się stosunków politycznych i narodowościowych”. W ramach promocji tego materiału odbyło się wiele warsztatów dla nauczycieli pokazujących, w jaki sposób można pracować z teką.

2. Pozostałe wydawnictwa edukacyjne

Tematyka mniejszości narodowych i etnicznych poruszana jest także w miesięczniku IPN „Pamięć.pl”. Ukazywały się w nim artykuły poświęcone m.in. zbrodni w Jedwabnem, powstania w getcie warszawskim, postaci Cywii Lubetkin-Cukierman, Mordechaja Chaima Rumkowskiego i Edwarda Dębickiego – romskiego poety, muzyka Romów i akcji zatrzymania taborów oraz stosunków polsko-ukraińskich, m.in. rozmowa z Piotrem Tymą.

W 2013 r. na portalu pamięć.pl udostępniono do pobrania w formie e-book książkę *Kresowa księga sprawiedliwych 1939-1945. O Ukraińcach ratujących Polaków podanych eksterminacji przez OUN i UPA* w języku polskim, ukraińskim i angielskim.

3. Edukacja bieżąca

W ramach tematu dotyczącego stosunków polsko-żydowskich pracownicy IPN prowadzą w całej Polsce prelekcje i wykłady dla szerokiego grona odbiorców – uczniów i dorosłych, w których poruszana jest problematyka ludności żydowskiej jako obywateli polskich przed II wojną światową, Holokaust i stosunki polsko-żydowskie po II wojnie światowej. Tematami wiodącymi są: relacje polsko-żydowskie w II Rzeczypospolitej, zagłada miasteczek żydowskich i ich specyfiki oraz gett, np. w Kielcach, Radomiu, Białymstoku, Krakowie, Łodzi i Warszawie, oraz powstania w getcie warszawskim i problem pomocy Polaków ludności żydowskiej podczas okupacji niemieckiej, np. w Małopolsce, na Rzeszowszczyźnie. Bardzo często prelekcjom i wykładom towarzyszą pokazy filmów. Innym typem działań adresowanym do uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych realizowanych przez regionalnych edukatorów są lekcje,

podczas których omawiane są tematy od najbardziej ogólnych, takich jak „Zagłada Żydów”, „Pomoc Polaków ludności żydowskiej podczas II wojny światowej”, „Postawy Polaków wobec ludności żydowskiej”; do szczegółowych i związanych z regionem, np. „Sprawiedliwi wśród Narodów Świata z Brańska”, „Niebuszewo-Lejbuszewo. Śladami szczecińskich Żydów”. W Rzeszowie pracownicy IPN przeprowadzili także dwie debaty oksfordzkie dla studentów Uniwersytetu Rzeszowskiego i młodzieży ze szkół w Łąncucie na temat: „Postawa bierna Polaków wobec Żydów w czasie II wojny światowej – próba oceny”. Nasi pracownicy w Katowicach organizują także wyjazdy studyjne do Miejsca Pamięci i Muzeum Auschwitz-Birkenau, w których rocznie bierze udział 15-20 grup szkolnych. Projekt realizowany jest od 2008 r. i składa się z zajęć przygotowujących do wizyty i samego wyjazdu. Oddziałowe biura edukacji publicznej realizują także regionalne projekty dotyczące tematyki żydowskiej, np. w Szczecinie na temat powstania w getcie warszawskim, w Katowicach na temat kultury żydowskiej i losu żydowskiego dziecka podczas okupacji niemieckiej. Edukatorzy IPN prowadzą także warsztaty dla nauczycieli na temat historii Żydów polskich, w tym Zagłady m.in. w Poznaniu.

W Centrum Edukacyjnym im. Janusza Kurtyki „Przystanek Historia” prowadzone są różnorodne działania dotyczące stosunków polsko-żydowskich. W tym roku szkolnym seminarium „Zagłada Żydów” obejmuje 3 wyjazdy studyjne dla nauczycieli do Łodzi, Chełmna nad Nerem; Oświęcimia oraz Terezin w Czechach. W roku szkolnym 2011/2012 prowadzone było seminarium pt. „Powojenna historia Żydów”; w roku szkolnym 2012/2013 seminarium „Holokaust – sposoby przedstawiania”. Oprócz tego edukatorzy prowadzą projekt „Uczniowie obchodzą ważne rocznice historyczne”, w ramach którego odbyły się prezentacje uczniowskie dotyczące marca '68 i getta warszawskiego. Prowadzone są także lekcje z historii Polski XX w. Zajęcia dla uczniów warszawskich szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych oraz dla uczniów – uczestników wycieczek szkolnych do Warszawy; w kontekście mniejszości narodowych prowadzone są zajęcia na temat:

- Mniejszości narodowościowe w II RP,
- Zagłada Żydów,
- Getto warszawskie,
- Powojenna historia Żydów,
- Polacy ratujący Żydów,
- Marzec '68.

Prowadzone są także okołowystawowe warsztaty dla uczniów szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych (Minęło ponad pół wieku, lecz pamięć pozostaje. Życie w krakowskim getcie; Marzec '68; Sprawiedliwi wśród Narodów Świata. Pomoc Polaków dla

ludności żydowskiej w Małopolsce w latach 1939-1945; Utracone nadzieje. Ludność żydowska w województwie śląskim/katowickim w latach 1945).

W ramach działań Centrum „Przystanek Historia” prowadzone są otwarte spotkania z emigrantami marcowymi prowadzone „na żywo”; nagrywane przez IPN TV. Zorganizowano także spotkania z autorami książek, połączone z panelem dyskusyjnym w gronie ekspertów:

- prezentacja książki Raula Hilberga *Zagłada Żydów europejskich* i trzy otwarte dla publiczności seminaria „Wokół Raula Hilberga”, realizowane we współpracy z Fundacją Textura i Centrum Badań nad Zagładą Żydów – cykl rozmów znanych naukowców i publicystów na tematy związane z prawnymi, politycznymi i społecznymi aspektami Zagłady, a także roli, jaką w badaniach nad nimi odegrała książka Raula Hilberga;
- prezentacja książki absolwentów XI LO im. Mikołaja Reja w Warszawie pt. *Balada marcowa*, która jest zbiorem wywiadów z uczestnikami wydarzeń marca 1968;
- prezentacja książki Moniki Polit „*Moja żydowska dusza nie obawia się dnia sądu*”. *Mordechaj Chaim Rumkowski – prawda i zmyślenie*;
- promocja książki Marty Cobel-Tokarskiej *Bezludna wyspa, nora, grób. Wojenne kryjówki Żydów w okupowanej Polsce*;
- promocja wspomnień Marcelego Staraka, więźnia gett i obozów koncentracyjnych, zatytułowanych *Ale jednak czuję i żyję...*, wydanych pod red. Marcina Urynowicza.

Edukatorzy IPN brali także udział w tworzeniu materiałów edukacyjnych do filmu *W ciemności*, które były rozsyłane przez dystrybutora filmu do nauczycieli historii i języka polskiego.

W ramach działań dotyczących stosunków polsko-ukraińskich pracownicy oprócz udziału w uroczystościach rocznicowych związanych z zagładą Polaków w ramach działań UPA wygłaszają prelekcje i wykłady na temat stosunków polsko-ukraińskich przed II wojną światową i w jej trakcie ze szczególnym uwzględnieniem Zbrodni Wołyńskiej. Adresatami jest zarówno młodzież, jak i dorośli, w tym nauczyciele i słuchacze Uniwersytetów III Wieku. Zagadnienia przedstawiane są zarówno bardzo ogólnie, np. „Stosunki polsko-ukraińskie 1918-1947”, m.in. w Gorzowie Wielkopolskim, w Poznaniu, Białymstoku, „Wojska NKWD wobec polskiego i ukraińskiego podziemia w Polsce 1944-1946” w Rzeszowie, jak i szczegółowe, m.in. „Napad na Więzownię” w Jarosławiu, „Wokół Piskorowic. Przyczynek do dziejów konfliktu polsko-ukraińskiego na Zasaniu w latach 1939-1945”. Podobnie jak w przypadku problematyki dotyczącej ludności żydowskiej wykładom i prelekcjom bardzo często towarzyszą pokazy filmowe. Między innymi w Warszawie, Rzeszowie, Częstochowie, Szczecinie, Białymstoku

oraz we Wrocławiu, Gdyni oraz Łodzi w 2013 r. zorganizowano przegląd filmowy pt. „Echa Wołynia”, ponadto pokazy pojedynczych filmów, m.in. *Było sobie miasteczko*, *Kryptonim „Pożoga”* pokazano m.in. w Rzeszowie i Sanoku. Prowadzone są także zajęcia dla młodzieży szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych w formie lekcji i warsztatów na temat sytuacji Polaków i Ukraińców przed II wojną światową oraz Zbrodni Wołyńskiej – jej przyczyn, przebiegu i skutków. Takie zajęcia odbyły się m.in. w Lubaczowie i Poznaniu. W 2013 r. przeprowadzono także wiele warsztatów dla nauczycieli na temat Zbrodni Wołyńskiej, m.in. w Szczecinie, Gorzowie Wielkopolskim, Koszalinie, Wrocławiu, Poznaniu, Żaganiu i Ełku.

W ogólnopolskim projekcie „Lekcje z historii najnowszej” specjalnie przeszkoleni nauczyciele prowadzą w szkołach nieodpłatne zajęcia, opierając się na scenariuszach przygotowanych przez pracowników IPN. Wśród nich znajdują się m.in. lekcje:

- „Sposoby ratowania Żydów pod okupacją niemiecką” – zajęcia dotyczą trudnego tematu postaw Polaków wobec zagrożonych Holokaustem Żydów, pokazują warunki, w jakich przyszło działać tym, którzy z narażeniem życia zdecydowali się na pomaganie ginącym;
- „Uliczka” – obraz świata żydowskiego i jego zagłady (scenariusz w ramach współpracy z IPN przygotował Instytut Yad Vashem). Lekcje prowadzone będą od listopada 2014 r.;
- „Zbrodnia Wołyńska” – zajęcia ukazujące sytuację Polaków i Ukraińców na Kresach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej pod okupacją niemiecką oraz zbrodnię dokonaną przez OUN-UPA na ludności polskiej. Lekcje prowadzone będą od listopada 2014 r.

Oddziałowe Biuro Edukacji Publicznej w Gdańsku przygotowało grę miejską związaną z mniejszością kaszubską pt. „Na szlachę «Solëdarnoscë» we Gduńsku” adresowaną do uczniów wszystkich typów szkół.

4. Konkursy

W 2013 r. został także przeprowadzony ogólnopolski konkurs dla nauczycieli na scenariusz zajęć pt. „70 lat po Zbrodni Wołyńskiej”. Prace na konkurs nadesłało 35 nauczycieli.

5. Uroczystości rocznicowe

Pracownicy Instytutu Pamięci Narodowej biorą częsty udział w uroczystościach rocznicowych (np. 70. rocznicy likwidacji getta białostockiego, kolejnych rocznicach pogromu kieleckiego, upamiętnieniu Międzynarodowego Dnia Pamięci o Ofiarach Holokaustu,

w 2013 r. udział w akcji „Żonkile” związanej z 70. Rocznicą powstania w getcie warszawskim). W Centrum Edukacyjnym IPN „Przystanek historia” odbywają się spotkania związane z obchodami Międzynarodowego Dnia Pamięci o Ofiarach Holokaustu.

6. Wystawy

W ramach różnorodnych aktywności Oddziałowych Biur Edukacji Publicznej przygotowały one także wiele wystaw dotyczących historii ludności żydowskiej w Polsce, m.in. „Aktion Reinhardt” – zagłada Żydów w Generalnym Gubernatorstwie, „Zagłada żydowskich miasteczek”, „Getta i obozy dla ludności żydowskiej na Rzeszowszczyźnie podczas II wojny światowej”, „Sprawiedliwi wśród Narodów Świata. Pomoc Polaków dla ludności żydowskiej w Małopolsce w latach 1939-1945”, „Kto ratuje jedno życie ratuje cały świat... Pomoc ludności żydowskiej pod okupacją niemiecką w województwie białostockim (1941-1944)”, „Utracone nadzieje. Ludność żydowska w województwie śląskim/katowickim w latach 1945-1970”, „Minęło ponad pół wieku, lecz pamięć pozostaje. Życie w krakowskim getcie”. Wystawy przygotowane przez IPN prezentowane są w całej Polsce – w szkołach, domach kultury, budynkach samorządowych, muzeach, podczas konferencji naukowych i popularno-naukowych oraz za granicą, m.in. wystawa *Sprawiedliwi wśród Narodów Świata. Pomoc Polaków dla ludności żydowskiej w Małopolsce w latach 1939-1945* prezentowana była w Liverpoolu, Londynie, Chicago. Bardzo często towarzyszą im wykłady i prelekcje pracowników oraz katalogi przygotowane do poszczególnych ekspozycji. Większość wystaw ma oprawę metodyczną – karty pracy dla uczniów.

IPN przygotował także wiele wystaw pozwalających na zapoznanie się z dziejami Ukraińców i stosunków polsko-ukraińskich, m.in. „Wielki Głód na Ukrainie 1932-1933”, „Polacy – Ukraińcy 1943-1945: «antypolska akcja» OUN i UPA Bandery/rzeź wołyńsko-galicyjska w dokumentach ukraińskich”, „Polacy – Ukraińcy 1939-1947”, „Wołyń 1943. Wołają z grobów, których nie ma”. Wymienione wystawy prezentowane były m.in. w Leżajsku, Warszawie, Lublinie, Biłgoraju, Łodzi, Katowicach, Krakowie, Bliżynie, Kraśniku, Cieszanowie, Legnicy, Kazimierzu Dolnym, Lubartowie.

7. Portale edukacyjne

www.zbrodniawolynska.pl – zawiera podstawowe informacje na temat Zbrodni Wołyńskiej, kalendarium, relacje świadków, informacje o śledztwach prowadzonych przez prokuratorów IPN, materiał zdjęciowy oraz czytelnię, w której można znaleźć publikacje na temat zbrodni.

www.truthaboutcamps.eu – przedstawia podstawowe informacje o obozach zagłady i obozach koncentracyjnych utworzonych przez III Rzeszę Niemiecką na terenach okupowanej Polski podczas II wojny światowej. Jednym z tematów poruszonych na tym portalu jest zagłada Żydów.

www.zyciezazycie.pl – portal stawia sobie za cel upamiętnienie tych wszystkich obywateli II RP, którzy w czasie II wojny światowej byli represjonowani przez okupanta niemieckiego za pomoc eksterminowanej ludności żydowskiej.

II. Działalność archiwalna

W zasobie archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej (przechowywanym zarówno w centrali, jak i w oddziałach i delegaturach na terenie całego kraju) prowadzone były liczne kompleksowe kwerendy dotyczące problematyki mniejszości narodowych i etnicznych. Sprawdzenia realizowano na wniosek trzech głównych podmiotów: badaczy, dziennikarzy oraz instytucji zewnętrznych. Najwięcej prac badawczych koncentrowało się na mniejszości żydowskiej (ponad połowa wniosków). Jednakże uwzględnienie miejsca wszczęcia kwerendy i specyfiki danego regionu ukazuje, że w tematach poszukiwań figurują wszystkie mniejszości narodowe i etniczne z adekwatnym do wyróżnionych wyżej czynników natężeniem. Tuż za mniejszością żydowską trzema kolejnymi najczęściej pojawiającymi się w tematach wnioskodawców pozostają Ukraińcy, Niemcy i Litwini. Dalej należy wymienić odpowiednio: Białorusinów, Czechów, Rosjan i Ormian. Jeżeli chodzi o mniejszości etniczne, w zainteresowaniu wnioskodawców pozostawali głównie Romowie i Tatarzy. Pojawiały się również pojedyncze zapytania dotyczące mniejszości łemkowskiej i karaimskiej. Ponadto prowadzone były kwerendy dotyczące Rumunów, Greków, Gruzinów, Norwegów i Francuzów niestanowiących mniejszości narodowych w rozumieniu ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz.U. z 2005 r. Nr 17, z późn. zm.), a także Mazurów i Kaszubów. Poszukiwano też informacji dotyczących kościołów i wyznań religijnych, protestantów, grekokatolików, buddystów, metodystów czy prawosławnych. Przedmiotowe wnioski poruszały problematykę o charakterze przekrojowym bądź skupiały się na konkretnych wydarzeniach.

Na stronie Instytutu Pamięci Narodowej umieszczone zostały dwa inwentarze elektroniczne: „Żydzi polscy i Żydzi w Polsce” oraz „Ukraińcy w Polsce w latach 1941-1956”. Wymienione katalogi materiałów archiwalnych powstały w wyniku kwerend prowadzonych we wszystkich oddziałach i delegaturach IPN. Pierwszy z nich dotyczy Żydów i ich historii na terenie Polski w latach 1939-1989 w kompilacji z dokumentacją śledztw prowadzonych również w latach późniejszych. Drugi katalog natomiast

stanowi syntezę informacji o dokumentach przechowywanych w archiwach IPN w Warszawie, Białymstoku, Bydgoszczy, Gdańsku, Kielcach, Krakowie, Lublinie, Łodzi, Poznaniu, Rzeszowie, Szczecinie, Wrocławiu i Katowicach. Prezentuje różnorodność kwestii związanych z mniejszością ukraińską w Polsce w latach 1944-1956 w powiązaniu z materiałami sięgającymi dwudziestolecia międzywojennego, a nawet okresu sprzed I wojny światowej, a także z lat powojennych, w których mniejszość ukraińska pozostawała stałym zainteresowaniem komunistycznych organów bezpieczeństwa.

III. Ściganie zbrodni

W Oddziałowych Komisjach Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu prowadzone są 62 postępowania przygotowawcze, w których pokrzywdzonymi bądź sprawcami są członkowie mniejszości narodowych i etnicznych. Wśród tych postępowań 35 dotyczy zbrodni nazistowskich popełnionych na szkodę osób narodowości żydowskiej, 2 postępowania dotyczą zbrodni popełnionych przez funkcjonariuszy okupacyjnych władz III Rzeszy na szkodę Romów.

Dodatkowo należy wskazać, że OKŚZpNP w Białymstoku prowadzi jedno postępowanie „Zi”, w którym osobami pokrzywdzonymi są obywatele polscy narodowości białoruskiej. Oddziałowa Komisja w Rzeszowie prowadzi dwa postępowania o zbrodnie komunistyczne popełnione przez polskich funkcjonariuszy komunistycznych na szkodę obywateli polskich narodowości ukraińskiej, a Oddziałowa Komisja w Krakowie prowadzi jedno postępowanie o zbrodnie komunistyczne popełnione na szkodę obywateli polskich narodowości żydowskiej. Komisje we Wrocławiu, Lublinie i Rzeszowie prowadzą postępowania „Zi” w sprawie zbrodni popełnionych przez nacjonalistów ukraińskich na szkodę obywateli polskich (Wrocław 12 śledztw, Lublin 2 śledztwa i Rzeszów 6 śledztw).

Oddziałowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Lublinie prowadzi jedno śledztwo „Zn”, gdzie sprawcami czynów są osoby narodowości ukraińskiej oraz jedno śledztwo „Zk”, gdzie sprawcami są osoby narodowości żydowskiej.

Szczegółowe informacje dotyczące wszystkich 62 postępowań prowadzonych przez Oddziałowe Komisje Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu zostały zawarte w załączniku do niniejszej Informacji.

**Załącznik do Informacji dotyczącej problematyki
mniejszości narodowych i etnicznych podejmowanych w ramach
działalności Instytutu Pamięci Narodowej**

- 1) **Sprawy dotyczące zbrodni popełnionych na obywatelach polskich narodowości żydowskiej przez funkcjonariuszy okupacyjnych władz III Rzeszy:**
- a) Oddziałowa Komisja w Białymstoku
- S 19/06/Zn w sprawie wzięcia udziału w zabójstwach nie mniej niż 150 obywateli polskich narodowości żydowskiej, dokonanych w dniu 5.07.1941 r. w Wąsoszu, obecnie pow. grajewski, woj. podlaskie, w sposób dotychczas nieustalony.
  - S 47/11/Zn w sprawie wzięcia udziału w dokonaniu w dniach 7 i 8 lipca 1941 r. w Radziłowie zabójstw około 800 osób narodowości żydowskiej, z których część zastrzelono, a część pozbawiono życia poprzez spalenie w stodole. Śledztwo zostało wszczęte w dniu 30.03.2001 r.
- b) Oddziałowa Komisja w Krakowie:
- S 51/05/Zn w sprawie zbrodni ludobójstwa popełnionych przez dr Josefa Mengele w okresie od 1941 r. do 1945 r. w Oświęcimiu.
  - S 75/08/Zn w sprawie zabójstwa w dniach 19-30 sierpnia 1942 r. w Otwocku 2000 osób – obywateli narodowości żydowskiej przez niemieckie władze okupacyjne.
  - S 100/10/Zn w sprawie zbrodni nazistowskich dokonanych przez funkcjonariuszy niemieckich w zakładach „Hasag” w Skarżysku-Kamiennej w latach 1939-1945 polegających na zabójstwach robotników narodowości polskiej i żydowskiej.
  - S 78/11/Zn w sprawie naruszenia w okresie od maja 1940 r. do stycznia 1945 r. w Oświęcimiu i innych miejscowościach prawa międzynarodowego stanowiącego zbrodnię przeciwko ludzkości przez przedstawicieli władzy państwa niemieckiego polegającego na pozbawieniu wolności obywateli polskich poprzez osadzenie ich w obozie koncentracyjnym KL Auschwitz–Birkenau i poddaniu ich tam nieludzkiemu traktowaniu oraz dokonywaniu ich zabójstw.
  - S 31/12/Zn w sprawie pozbawienia życia obywatela polskiego narodowości żydowskiej w okresie między wrześniem 1942 r. a lipcem 1944 r. przez kierownika tartaku obozu pracy w Czarnym Dunajcu.
  - S 35/12/Zn w sprawie bezprawnego pozbawienia wolności w okresie od 1941 r. do 1944 r. w Zakopanem, co najmniej 300 osób poprzez umieszczenie w/w w obozie pracy przymusowej.
  - S 47/13/Zn w sprawie zbrodni nazistowskich, będących zbrodniami przeciwko ludzkości polegających na zabójstwach obywateli polskich narodowości żydowskiej na terenie byłego powiatu Złoczów woj. tarnopolskie w latach 1941-1943, które to czyny były formą prześladowania z powodu przynależności pozbawionych życia do określonej grupy narodowościowej.

- S 70/13/Zn w sprawie zbrodni nazistowskiej polegającej na zabójstwie obywatela polskiego narodowości żydowskiej o nazwisku Zeis przez funkcjonariuszy Policji niemieckiej w Liszkach w lipcu 1943 r.
- S 8/14/Zk w sprawie zbrodni komunistycznej, będącej zbrodnią przeciwko ludzkości stanowiącej poważne prześladowania osób z powodu ich przynależności do określonej grupy narodowościowej, mającej postać dokonanych w lipcu 1944 r. (daty bliżej nie ustalono) w rejonie Rakowa, woj. kieleckiego, zabójstw trzech osób narodowości żydowskiej przez funkcjonariuszy państwa komunistycznego.
- S 50/14/Zn w sprawie zabójstwa – poprzez rozstrzelanie – cywilnych obywateli polskich narodowości żydowskiej, o nazwiskach Stern i Baldinger oraz 11 innych osób, o nieustalonych personaliach, dokonanych w drugiej połowie 1942 r., w Korzennej d. pow. Nowy Sącz, Józefa H. - wachmistrza posterunku w Korzennej, funkcjonariusza niemieckiej żandarmerii.

c) Oddziałowa Komisja w Lublinie

- S 150/13/Zn – śledztwo wszczęte w dniu 15 stycznia 1970 r., dotyczy m.in. rozstrzelania w dniu 11 lutego 1942 r. w Kaniwoli, gmina Ludwin dwojga nieustalonych osób narodowości żydowskiej, w m. Krasne, powiat Lubartów, 19 mieszkańców, Polaków i Żydów, trzech jeńców sowieckich i kobiety, Marii Baran, w kol. Krasne 54 osób narodowości żydowskiej przez funkcjonariuszy państwa nazistowskiego, żandarmerię i gestapo z Lublina, Lubartowa, Piask.
- S 82/14/Zn – śledztwo wszczęte w dniu 3 maja 1971 r. w sprawie dokonanej w celu wyniszczenia narodu żydowskiego, w dniu 17 listopada 1943 r. na terenie kopalni fosforytu w miejscowości Annopol, pow. Kraśnik, stanowiącej pójście na rękę władzy państwa niemieckiego nazistowskiej zbrodni wojennej i zbrodni przeciwko ludzkości w postaci ludobójstwa, polegającej na pozbawieniu życia około 300 osób narodowości żydowskiej spośród ludności cywilnej obszaru okupowanego, przez funkcjonariuszy niemieckiego państwa nazistowskiego, co było przejawem poważnego prześladowania z powodu przynależności pokrzywdzonych do określonej grupy narodowościowej.
- S 50/05/Zn – śledztwo wszczęte w dniu 16 stycznia 1967 r. w sprawie całokształtu zbrodni nazistowskich, popełnionych w latach 1941–1944 w obozie koncentracyjnym na Majdanku w Lublinie, polegających w szczególności na dokonywaniu masowych i indywidualnych zabójstw, jak też na stosowaniu wszelkich innych metod i sposobów zagłady osadzonych w tym obozie obywateli III Rzeszy więźniów różnych narodowości, w tym ukierunkowanych na wyniszczenie przedstawicieli narodu żydowskiego.
- S 84/07/Zn – śledztwo wszczęte w dniu 27 grudnia 1967 r. w sprawie zbrodni hitlerowskich popełnionych w latach 1942-1943 w byłym powiecie Sokołów-Węgrów przez członków miejscowej niemieckiej żandarmerii i funkcjonariuszy niemieckich tamtejszego starostwa na obywatelach polskich narodowości polskiej i żydowskiej i dotyczy zbrodni nazistowskich popełnionych w nie mniej jak w 92 miejscowościach powiatu sokołowskiego i węgrowskiego na osobach różnych narodowości – w tym mniejszości żydowskiej.

- S 87/08/Zn - śledztwo wszczęte w dniu 20 kwietnia 1967 r. w sprawie wystrzelania przez okupanta bliżej nieustalonej ilości Żydów w obozie pracy w Trawnikach, pow. Lublin – w przebiegu, którego wyjaśniane jest między innymi, wystrzelanie w dniu 3 listopada 1943 r. około 8 000 Żydów. Sprawcami zbrodni były przede wszystkim osoby narodowości niemieckiej oraz innych narodowości pozostających w służbie III Rzeszy.
- S 75/14/Zn – śledztwo wszczęte w dniu 7 kwietnia 1970 r. w sprawie „oboza dla ludności żydowskiej działającego w okresie od 1 listopada 1941 r. do 4 listopada 1943 r. w Poniatowej, pow. Opole Lubelskie w którym zostało zamordowanych 15-cie tysięcy osób” i w sprawie „oboza dla jeńców radzieckich działającego w okresie od 1 listopada 1941 r. do 1942 r. w Poniatowej pow. Opole Lubelskie, w którym zginęło trzynaście tysięcy osób”.
- S 157/13/Zn – śledztwo obejmuje szereg zbrodni popełnionych przez funkcjonariuszy państwa niemieckiego na terenie gminy Kamionka, powiat lubartowski, w tym m.in.:
  - zabójstwa jesienią 1942 r. we wsi Ciemno, gm. Kamionka dwóch mężczyzn narodowości żydowskiej o nieustalonych danych osobowych (prawdopodobnie o imionach Pinio i Murdek),
  - zabójstwo w maju 1942 r. w m. Kamionka kobiety narodowości żydowskiej o nazwisku Mendel,
  - zabójstwa w listopadzie 1943 r. w m. Kamionka dwóch kobiet narodowości żydowskiej o nieustalonych danych osobowych,
  - zabójstwa zimą 1942 r. lub 1943 r. w Kamionce 6 osób narodowości żydowskiej z rodziny miejscowego Żyda o imieniu Szyja – kobiety w wieku ok. 55 lat, 3 jej córki w wieku 20-25 lat (jedna z nich miała na imię Rojza) oraz dwóch chłopców w wieku 6-8 lat o nieustalonych danych osobowych,
  - zabójstwa w dniu 11 grudnia 1942 r. w Kozłowie, gm. Kamionka Weroniki Dec, Hipolita Grymuzy, Franciszka Obary i 2 osób narodowości żydowskiej o nieustalonych danych osobowych (jedna z nich – kobieta, krawcowa z Kamionki – miała mieć na imię Hana).
- S 57/09/Zn – śledztwo wszczęte w dniu 3 marca 1969 r. dotyczy blisko 180 zdarzeń, zaistniałych na terenie województwa lubelskiego w powiecie ryckim. Znaczna część zdarzeń to zbrodnie o charakterze masowym, w których ginęło wiele osób. Śledztwem objęte są między innymi wydarzenia związane z wielokrotnymi masowymi egzekucjami Żydów, Cyganów, likwidacją dzielnic żydowskich w Dęblinie, Rykach, likwidacją obozu jenieckiego w Dęblinie oraz wieloma pacyfikacjami różnych miejscowości powiatu ryckiego, nie wyłączając zdarzeń, w których rozstrzelano „tylko” kilka osób.
- S 33/14/Zn – śledztwo wszczęte w dniu 21 marca 1970 r. w sprawie „egzekucji Żyda o nieustalonym nazwisku, dokonanej w 1944 r. w Łukówcu, gm. Firlej, pow. Lubartów przez żandarmerię niemiecką”.
- S 20/14/Zn – śledztwo wszczęte w dniu 21 marca 1970 r., jednym z wątków postępowania jest dokonana, daty bliżej nieustalonej w listopadzie 1942 r. w Firleju pow. lubartowski zbrodnia wojenna i zbrodnia przeciwko ludzkości w postaci

zabójstwa osoby narodowości żydowskiej Szury Spigelstein, przez nieustalonych żołnierzy państwa hitlerowskiego, które to działanie będące pójściem na rękę władzy państwa niemieckiego miało na celu wyniszczenie narodu żydowskiego.

- S 63/14/Zn – śledztwo wszczęte w dniu 19 stycznia 1970 r., jednym z wątków postępowania jest dokonana, daty bliżej nieustalonej w październiku 1942 r. w miejscowości Michów, pow. Lubartów zbrodnia wojenna i zbrodnia przeciwko ludzkości w postaci zabójstwa 12 osób narodowości żydowskiej, przez nieustalonych żołnierzy państwa hitlerowskiego, które to działanie będące pójściem na rękę władzy państwa niemieckiego miało na celu wyniszczenie narodu żydowskiego.

d) Oddziałowa Komisja w Łodzi:

- S 59/13/Zn – śledztwo w sprawie zabójstw obywateli polskich narodowości żydowskiej popełnionych w okresie od 1941 r. do listopada 1943 r. w Tomaszowie Mazowieckim przez funkcjonariuszy gestapo, żandarmerii i innych formacji niemieckich. Przedmiotem postępowania są zabójstwa kilkudziesięciu osób na terenie getta w Tomaszowie Mazowieckim jak i poza nim.
- S 18/14/Zn – śledztwo w sprawie zabójstw przez funkcjonariuszy niemieckich w latach 1940-1942 w Warcie nieustalonej liczby obywateli polskich narodowości żydowskiej osadzonych w getcie w Warcie.

e) Oddziałowa Komisja w Rzeszowie:

- S 120/12/Zk – śledztwo w sprawie zbrodni nazistowskiej stanowiącej zbrodnię przeciwko ludzkości i zbrodnię wojenną popełnionej w latach 1941-1944 we Lwowie przez funkcjonariuszy niemieckich z formacji Sipo, Schupo, Żandarmerii i SS, w tym członków obozu pracy przy ulicy Janowskiej, a polegającej na zabójstwie osób narodowości polskiej, żydowskiej innych narodowości w obozie pracy i getcie przy ulicy Janowskiej, Kleparowie, Łyczakowie i tzw. „piaskach Janowskich” oraz innych terenach Lwowa i okolic oraz pozbawienia wolności trwającego powyżej 14 dni, połączonego ze szczególnym udręczeniem, polegającym na fizycznym i moralnym znęcaniu się nad osobami narodowości żydowskiej i polskiej oraz innymi, poprzez bicie i zmuszanie ich do ciężkiej fizycznej pracy przy głodowych racjach żywnościowych oraz stworzeniu warunków życia obliczonych na spowodowanie całkowitego lub częściowego ich zniszczenia fizycznego.
- S 14/14/ Zn – w sprawie zbrodni nazistowskiej będącej jednocześnie zbrodnią wojenną i przeciwko ludzkości polegającej na zabójstwie poprzez zastrzelenie z broni palnej, jesienią 1943 r. (bądź wiosną 1944 r.) w Przybówce woj. podkarpackiego kobiety narodowości żydowskiej o nazwisku najprawdopodobniej Oliner oraz jej małoletniej córki, przez funkcjonariusza III Rzeszy.
- S 20/14/Zn – w sprawie zbrodni nazistowskiej, stanowiącej jednocześnie zbrodnię przeciwko ludzkości, popełnionej w nieustalonej dokładnie dacie podczas okupacji niemieckiej w lesie pomiędzy Stobierną a Pogwizdowem woj. podkarpackiego, a polegającej na zabójstwie nieustalonej liczby osób narodowości ży-

dowskiej, przez funkcjonariuszy państwa niemieckiego w zamiarze zniszczenia w całości tej grupy narodowej.

- S 70/14/Zn – śledztwo między innymi w sprawie zbrodni nazistowskiej będącej jednocześnie zbrodnią przeciwko ludzkości polegającej na zabójstwie przez funkcjonariuszy państwa niemieckiego kilkuset Żydów w 1943 r. w Hucie Szczereckiej byłe województwo łwowskie, w zamiarze zniszczenia w całości tej grupy narodowej.

f) Oddziałowa Komisja w Szczecinie:

- S 64/09/Zn – śledztwo dotyczy około 300 zbrodni popełnionych przez funkcjonariuszy III Rzeszy na terenie Pruszkowa i okolic, w tym kilkanaście zdarzeń ma związek z zamordowaniem ludności narodowości żydowskiej.
- S 65/09/Zn – śledztwo dotyczące zbrodni nazistowskich popełnionych w dniu 4 lutego 1944 r. w Pomiechówku, polegającej na pozbawieniu życia kilkuset obywateli polskich, w tym narodowości żydowskiej w wyniku wykonania bezprawego wyroku orzeczonego przez Niemiecki Sąd Doraźny dla Rejencji w Ciechanowie oraz pozbawienia życia w dniu 30 lipca 1944 r. w Pomiechówku grupy około 280 obywateli Polskich przez funkcjonariuszy gestapo. Śledztwo wszczęto w dniu 3 grudnia 2008 r.
- S 9/13/Zn – śledztwo, w którym osobami pokrzywdzonymi są przedstawiciele mniejszości narodowych: Żydzi i Romowie. Śledztwo prowadzone jest w sprawie dokonanej przez funkcjonariuszy niemieckich władz okupacyjnych zbrodni ludobójstwa około 750 000 Polaków, Żydów i osób innych narodowości w niemieckim obozie koncentracyjnym w Treblince w okresie od lipca 1942 do 1944 r.
- S 55/13/Zn – śledztwo dotyczące zbrodni nazistowskiej polegającej na rozstrzelaniu pod koniec sierpnia 1942 r., najprawdopodobniej przez funkcjonariuszy 306 i 69 Batalionu Policijnego w miejscowości Łachwa, powiat Łuniniec, województwo poleskie, w czasie likwidacji miejscowego getta co najmniej 300 obywateli polskich narodowości żydowskiej o nieustalonych personaliach.

g) Oddziałowa Komisja w Warszawie:

- S 144/13/Zn – śledztwo w sprawie: zabójstwa w dniach 25-26 czerwca 1943 r. w Żyrardowie obywatela polskiego pochodzenia żydowskiego w osobie Józefa Klauznera przez idących na rękę władzy państwa niemieckiego funkcjonariuszy państwa niemieckiego – żandarmów.
- Śledztwo S 40/14/Zn w sprawie zbrodni przeciwko ludzkości polegającej na zabójstwie przez rozstrzelanie w okresie od 20 do 31 sierpnia 1942 r. podczas akcji wysiedlania getta w Rembertowie siedmiu osób narodowości żydowskiej przez nieustalonych funkcjonariuszy niemieckiego okupanta.

2) Zbrodnie popełnione na szkodę Romów:

- a) Postępowanie Oddziałowej Komisji w Poznaniu S 33/13/Zn w sprawie zbrodni nazistowskiej będącej też zbrodnią przeciwko ludzkości, popełnionej na początku 1942 r. w obozie zagłady w Chełmnie nad Nerem polegającej na zabójstwie,

co najmniej 5 tysięcy osób narodowości cygańskiej przez funkcjonariuszy III Rzeszy.

- b) Postępowanie Oddziałowej Komisji w Krakowie S 21/12/Zn w sprawie zbrodni nazistowskiej, będącej zbrodnią przeciwko ludzkości, polegającej na zabójstwie poprzez rozstrzelanie, w bliżej nieustalonym dniu, w lipcu 1943 r., w Kobylance, powiatu gorlickiego, ok. 20 osób narodowości romskiej, przez funkcjonariuszy państwa niemieckiego, co stanowiło poważne prześladowania z powodu przynależności osób prześladowanych do określonej grupy narodowościowej – sprawa została wszczęta w dniu 22 czerwca 2012 r.

Prowadzone jest także wyżej opisane śledztwo Oddziałowej Komisji w Krakowie S 9/13/Zn, gdzie pokrzywdzonymi są osoby narodowości żydowskiej i romskiej.

3) Inne postępowania, gdzie pokrzywdzonymi są członkowie mniejszości narodowych:

- a) Oddziałowa Komisja w Białymstoku prowadzi śledztwo S 54/14/Zi w sprawie zbrodni przeciwko ludzkości, polegającej na zabójstwach w celu wyniszczenia części grupy narodowej: mieszkańca wsi Jacewicze oraz co najmniej dwojga innych osób, w tym jednej niepełnoletniej, dokonanych poprzez zastrzelenie w/w pokrzywdzonych, w latach 1946-1949, w czasie dokładnie nie ustalonym, we wsi Ignatki gm. Wyszki, w związku z faktem przynależności w/w pokrzywdzonych do białoruskiej grupy.

- b) Oddziałowa Komisja w Rzeszowie prowadzi postępowania:

- S 117/12/Zk – śledztwo w sprawie zbrodni komunistycznej, stanowiącej jednocześnie zbrodnię przeciwko ludzkości, popełnionej w 1947 r. przez funkcjonariuszy państwa komunistycznego, a polegającej na przymusowym wysiedlaniu obywateli polskich narodowości ukraińskiej z południowo-wschodnich terenów Polski, w wyniku decyzji organów państwa komunistycznego o przeprowadzeniu akcji „Wisła”, co stanowiło naruszenie prawa człowieka do samostanowienia oraz poważne prześladowanie tych osób z powodu ich przynależności do określonej grupy narodowościowej.
- S 6/00/Zk w sprawie zbrodniczej działalności funkcjonariuszy Informacji Wojska Polskiego w Rzeszowie w latach 1944-1956, pokrzywdzonymi są również osoby narodowości ukraińskiej.

Wskazać również należy postępowanie Komisji w Krakowie, gdzie pokrzywdzonymi są osoby różnych narodowości, w tym mniejszości narodowych. Jest śledztwo S 56/11/Zn w sprawie zabójstw popełnionych przez funkcjonariuszy SS w okresie od lipca 1944 r. do stycznia 1945 r. na ewakuowanych więźniach obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu i jego podobozów na trasie marszów ewakuacyjnych.

4) Śledztwa dotyczące zbrodni popełnionych przez nacjonalistów ukraińskich:

a) Oddziałowa Komisja we Wrocławiu:

- S 13/00/Zi w sprawie zbrodni ludobójstwa dokonanych przez nacjonalistów ukraińskich w latach 1942-1945 w powiatach Rawa Ruska woj. lwowskie i Tomaszów Lubelski woj. lubelskie na ludności narodowości polskiej.
- S 14/00/Zi w sprawie zbrodni dokonanych przez nacjonalistów ukraińskich w latach 1939-1945 na terenie byłych powiatów Podhajce, Przemysłyany, Buczacz i Brzeżany, woj. tarnopolskie na osobach narodowości polskiej.
- S 10/01/Zi śledztwo w sprawie zbrodni ludobójstwa dokonanych przez nacjonalistów ukraińskich w latach 1939-1945 w powiatach Kałusz, Rohatyn, Dolina, Halicz, Kołomyja, Kosów Huculski, Nadwórna, Stryj, Tłumacz i Żydaczów, woj. stanisławowskie na osobach narodowości polskiej.
- S 7/02/Zi w sprawie zbrodni popełnionych przez nacjonalistów ukraińskich w latach 1939-1945 na terenie powiatów Tarnopol i Trembowla, woj. tarnopolskie na ludności narodowości polskiej.
- S 22/02/ Zi w sprawie zbrodni ludobójstwa popełnionych w latach 1939-1945 przez nacjonalistów ukraińskich na obywatelach polskich – mieszkańcach byłego powiatu Śniatyń, województwo stanisławowskie.
- S 25/02/Zi w sprawie dopuszczenia się przez nacjonalistów ukraińskich w latach 1939-45 na terenie powiatów: Czortków i Kopyczyńce, woj. tarnopolskie zbrodni ludobójstwa na obywatelach polskich w celu wyniszczenia polskiej grupy narodowej.
- S 52/02/Zi w sprawie dopuszczenia się zbrodni ludobójstwa przez nacjonalistów ukraińskich w latach 1939-1945 na obywatelach polskich, mieszkańcach byłych powiatów Sambor i Drohobycz, woj. lwowskiego.
- S 73/02/Zi w sprawie dopuszczenia się przez nacjonalistów ukraińskich w latach 1939-1945 na terenie dawnego powiatu Gródek Jagielloński, woj. lwowskie zbrodni ludobójstwa na obywatelach polskich w celu wyniszczenia polskiej grupy narodowej.
- S 74/02/Zi w sprawie zbrodni ludobójstwa popełnionych przez nacjonalistów ukraińskich w okresie od 1939 r. do 1945 r. na obywatelach polskich – mieszkańcach byłego powiatu Zaleszczyki, woj. tarnopolskiego.
- S 79/09/Zi w sprawie zbrodni ludobójstwa popełnionych w latach 1943-1945 r. przez nacjonalistów ukraińskich na obywatelach polskich – mieszkańcach byłego powiatu Mościska i Jaworów, woj. lwowskiego.
- S 83/09/Zi śledztwo w sprawie zbrodni ludobójstwa popełnionych w okresie od 1939 r. do 1945 r. przez nacjonalistów ukraińskich na obywatelach polskich – mieszkańcach byłego powiatu Zborów i Brody, woj. tarnopolskiego.

- S 37/13/Zi śledztwo w sprawie zbrodni popełnionych przez nacjonalistów ukraińskich w latach 1943-1947 na terenie powiatu lubaczowskiego na szkodę obywateli polskich narodowości polskiej i ukraińskiej.
- b) Oddziałowa Komisja w Lublinie:
- S 1/00/Zi – śledztwo wszczęte w dniu 12 sierpnia 1991 r. w sprawie zbrodni ludobójstwa popełnionych na terenie województwa wołyńskiego w latach 1939-1945 przez nacjonalistów ukraińskich, a w szczególności dopuszczenia się przez nich zabójstw kilkudziesięciu tysięcy mężczyzn, kobiet i dzieci narodowości polskiej, znęcania się fizycznego, psychicznego nad członkami w/w grupy narodowej, zniszczenia lub kradzieży ich mienia, oraz stosowania innych represji i czynów nieludzkich w celu stworzenia warunków życia groźących im biologicznym wyniszczeniem bądź zmuszających do opuszczenia swoich siedzib i ucieczki z terenów województwa wołyńskiego.
  - S 49/14/Zi – śledztwo wszczęte w dniu 22 lipca 2014 r. w sprawie zbrodni ludobójstwa dokonanej w dacie bliżej nieustalonej we wrześniu 1939 r. w miejscowości Kozyn (Kozin) pow. Dubno woj. wołyńskie polegającej na zabójstwie polskich funkcjonariuszy Policji Państwowej w tym najprawdopodobniej Czesława Orzechowskiego.
- c) Oddziałowa Komisja w Rzeszowie:
- S 2/00/Zi – w sprawie zbiorowych zabójstw popełnionych na obywatelach polskich przez nacjonalistów ukraińskich w latach 1944-1948 na terenie b. woj. przemyskiego.
  - S 3/00/Zi w sprawie zbrodni popełnionych przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej na terenie b. pow. sanockiego w latach 1943-1947.
  - S 19/02/Zi w sprawie zbrodni popełnionych przez nacjonalistów ukraińskich w latach 1943-1947 na ludności polskiej zamieszkałej na terenie b. pow. Lesko.
  - S 111/13/Zi – w sprawie zbrodni przeciwko ludzkości polegającej na zabójstwie Jana K. i Jana R. członków Armii Krajowej na terenie gminy Dynów, dokonanym na przełomie marca/kwietnia 1944 r. w okolicach Pawłokomy woj. podkarpackiego przez nacjonalistów ukraińskich w zamiarze zniszczenia w części polskiej grupy narodowej.
  - S 29/14/Zi – w sprawie zbrodni przeciwko ludzkości, polegającej na zabójstwie przez nacjonalistów ukraińskich Michała Wilusza w październiku 1946 r. w bliżej nieustalonym miejscu na terenie woj. podkarpackiego, z uwagi na jego polską narodowość.
- d) Dodatkowo prowadzone są postępowania o zbrodnie nazistowskie popełnione przez nacjonalistów ukraińskich:
- Oddziałowa Komisja w Lublinie prowadzi jedno śledztwo o zbrodnie „Zn” popełnione przez nacjonalistów ukraińskich w sprawie S 82/13/Zn dotyczącej zabójstw w dniu 23 lipca 1944 r. w Chłaniowie oraz Kolonii Władysławin, powiat Krasnystaw, województwo lubelskie, czterdziestu czterech osób cywilnych, doko-

nanych przez członków Ukraińskiego Legionu Samoobrony, powołanego przez władze niemieckie, jako ukraińskie Selbstschutzlegion. Batalion 31, którego to żołnierze idąc na rękę władzy państwa niemieckiego brali udział w dokonaniu zabójstw osób spośród ludności cywilnej.

- Oddziałowa Komisja w Krakowie prowadzi śledztwo S 50/03/Zn w sprawie zbrodni ludobójstwa popełnionej w dniu 28 lutego 1944 r. przez funkcjonariuszy SS Galizien i nacjonalistów ukraińskich na Polakach mieszkańcach Huty Pieniackiej – sprawa została wszczęta w dniu 24 listopada 1994 r.